

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

12(21)

2012

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**RELIGIJOS ETNOLOGIJA
IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS**

Sudarytojas JONAS MARDOSA

**ETHNOLOGY OF RELIGION
AND FOLK RELIGIOSITY**

Edited by JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	7

Straipsniai / Articles

Religijos etnologija ir liaudiškasis pamaldumas / Ethnology of Religion and Folk Religiosity

Jonas Mardosa

Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai	9
Introduction to the Ethnology of Religion, Folk Religion and Folk Piety: Paradigms and Research Content. Summary	27

Halina Bondarenko

Šiuolaikinė ukrainiečių liaudiškojo religingumo transformacija	31
Modern Transformation of Ukrainian Folk Religiosity. Summary	48

Skaidrė Urbonienė

Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija	51
Cross Crafting in Emigration: Manifestation of Religiosity and / or Lithuanian Identity. Summary	72

Jonas Mardosa

Verbos sakralumas ir kasdieniškumas: lytiškumo dimensija	75
Sacred and Profane Aspects of Palm Sunday <i>Verba</i> : the Dimension of Gender. Summary	101

Rimantas Sliužinskas

Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje	105
The Understanding of Death as Sleeping in the Evangelic Lutheran Tradition of Klaipėda Region. Summary	120

Aušra Kairaitytė

Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore	123
The Development of Biblical and Hagiographic Plots in Traditional Lithuanian Folklore. Summary	142

Liudmila A. Tulceva

Sakralusis supimosi universumas rusų agrariniame kalendoriuje	145
The Sacral Universe of the <i>Kachalnoe</i> Day (before St Peter's Fast) in the Russian Agrarian Calendar. Summary	163

Kiti straipsniai / Other articles*Darius Daukšas*

Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas <i>ribinėse zonose</i>	167
<i>Lithuanian Poles: Constructing Ethnic and National Identity in Border Areas.</i>	
Summary	192

Diskusijos / Discussions*Irma Šidiškienė*

Antroponimų ir toponimų topografija etnografiniuose tekstuose: metodologinis požiūris	195
Topography of Anthroponyms and Toponyms in Ethnographic Texts: Methodological Approach. Summary	213

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Pertti J. Anttonen. Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation- State in Folklore Scholarship (<i>Lina Būgienė</i>)	215
Teodoras Lepneris. Prūsų lietuvis. V. Gerulaitienė (pareng.) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	221
Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. V. Čiubrinskas (sud.) (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	224
Rasa Čepaitienė. Paveldosauga globaliajame pasaulyje (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	228

Konferencijos / Conferences

23-ioji AABS konferencija „Globalioji Baltija: ateinantys dvidešimt metų“ (<i>Auksulė Čepaitienė, Ieva Kripienė</i>)	238
12-oji EASA konferencija Paryžiuje (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas</i>)	243

Sukaktys / Anniversaries

Venantui Mačiekui – 75-eri (<i>Gražina Kadžytė</i>)	249
---	-----

Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore

Aušra Kairaitytė

Straipsnyje analizuojama bibliinių bei hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore. Siekiama išsiaiškinti, kaip ir kokie Biblijoje bei krikščioniškojoje hagiografijoje žinomi siužetai atspindimi lietuvių folkloro kūriniuose, kokie personažai juose vaizduojami, kokia jų veikla bei asmeniniai bruožai labiausiai akcentuojami. Tyrinėtojų dėmesio susilaukė šventųjų, vaizduojamų lietuvių liaudies mene, papročiuose, kalendoriuje, funkcijos, išorės atributų analizė. Tačiau Šventajame Rašte, apokrifinėje bei hagiografinėje literatūroje žinomų siužetų, aptinkamų tradiciniame lietuvių kultūros kontekste, interpretacijos iki šiol menkai teanalizuotos. Tokių siužetų liaudiškoji traktuotė aktuali liaudies pamaldumo tyrinėjimams, padedantiems geriau suprasti tradicinės lietuvių kultūros ir krikščionybės santykį.

Dr. Aušra Kairaitytė, Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, K. Donelaičio g. 52-401, LT-44244 Kaunas, el. paštas: a.kairaityte@hmf.vdu.lt

Liaudies pamaldumas skleidžiasi skirtingomis formomis, asmeninio religingumo praktikomis, įvairaus pobūdžio religiniais pasakojimais. Religiniuose pasakojimuose vaizduojamos asmens religinės patirtys, iliustruojami šventųjų asmenų gyvenimai. Šventųjų asmenų kultas, ypač sustiprėjęs viduramžiais, veikė tiek privatų, tiek viešąjį žmonių gyvenimą. Atslūgus reformacijai, pasakojimai apie šventuosius populiarėjo kartu su Katalikų bažnyčios įsitvirtinimu. Nemaža dalis tokių kūrinių galėjo turėti įtakos lietuvių folkloro naratyvams apie šventuosius, užfiksuotiems vėlesniu jų užrašymo laikotarpiu XX a. Straipsnyje dėmesys sutelkiamas į šventųjų gyvenimo siužetus, kurie buvo apipinti legendomis, pasakojančiomis apie jų veiklą, nepaprastus įvykius, padarytus stebuklus, ypatingą pamaldumą, pagalbą žmogui, krikščioniškąsias vertybes. Tyrimų objektas – Šventosios Šeimos, šventųjų gyvenimo siužetai tradiciniame lietuvių folklore. Tikslas – išsiaiškinti, kokie Biblijoje bei krikščioniškojoje hagiografinėje literatūroje žinomi siužetai atspindimi lietuvių folkloro kūriniuose. Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: išanalizuoti folkloro kūrinių turinį bei atskleisti

Šventosios Šeimos, šventųjų asmenų gyvenimo ypatumus, išryškinti šventumo požymius tradiciniame lietuvių folklore. Tautosakos kūriniais pateikti bei aiškinti pasitelkiamas aprašomasis ir interpretacijos metodai. Komparatyvinis metodas taikomas lyginant folklorinę medžiagą su krikščioniškaisiais šaltiniais, lietuvių liaudies menu, papročiais.

Aptariant bibliinių bei hagiografijos siužetų plėtotę lietuvių folklore remtasi rankraščiais ir spausdintais tradicinio lietuvių folkloro šaltiniais. Straipsnyje analizuojami kūriniai apie šventuosius asmenis gyvavo tradicinės lietuvių kultūros terpėje ir priskiriami tradicinės kultūros klodui. „Tradicinė kultūra“ suprantama kaip iš kartos į kartą perduodamos senosios kultūros formos, simboliai, prasmės. Tradicinei kultūrai priskiriami XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje užrašyti lietuvių folkloro kūriniai, tačiau tradiciniam folklorui priskiriamų kūrinių pasitaiko ir tarp vėliau užfiksuotų. Pristatant lietuvių folkloro kūrinius naudotasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo kartoteka (LTR, sudarytoja B. Kerbelytė), Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiais Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (LMD), taip pat publikuotais pasakojamosios tautosakos rinkiniais. Detalesnei analizei pasirinkti labiausiai Biblijos siužetų paveikti tautosakos žanrai (legendos, pasakos-legendos, etiologinės saktės). Tyrimė naudoti ir trumpieji folkloro pasakymai: užkalbėjimai, tikėjimai, taip pat oracijos, frazeologizmai. Teiginiams iliustruoti remtasi liaudies meno, etnografinės medžiagos duomenimis, pasitelkiami ir religiniai, katalikų liturgijos bei liaudiškąjį pamaldumą atspindintys folklorinės kilmės kūriniai, hagiografijos veikalai.

Vienas seniausių rašytinių šaltinių – Šventasis Raštas – suteikia žinių apie Šventosios Šeimos narius, apaštalus bei kitus šventuosius. Senojo Testamento Jobo knygoje pasakojama apie šv. Jobą, Naujojo Testamento Evangelijose pagal Matą, Morkų, Luką, Joną, Apaštalų darbuose, Apreiškime Jonui ir kt. minima Dievo Motina, Šventoji Šeima, arkangelai, kalbama apie apaštalų veiklą. Nemaža dalis legendų apie šventuosius buvo aprašytos judėjų ir krikščionių apokrifiniuose tekstuose bei evangelijose. Manoma, kad apokrifai buvo sukurti remiantis jau gyvavusiomis legendomis. Kaip pastebėjo I. Nagy, paprasto žmogaus krikščionio noras sužinoti daugiau apie Jėzų Kristų, Švč. Mergelę Mariją, šv. Juozapą, lėmė apokrifinių tekstų atsiradimą, plitimą, kurių variantai ypač išpopuliarėjo Viduramžiais (Nagy 2007: 8). Apokrifai nebuvo pripažinti kanoniniais raštais, todėl Bažnyčia juos naikino ir draudė skaityti. Nepaisant tokio draudimo, apokrifų motyvai vaizduojami religiniame mene, liturgijoje, hagiografijoje (Ališauskas 1991: 27).

Pirmieji hagiografiniai veikalai ėmė plisti III–IV a. Artimuosiuose Rytuose. Viduramžiais suklestėjęs šventųjų kultas paskatino hagiografinės literatūros raidą, o kartu padėjo atsirasti daugeliui realių krikščioniškų personažų. Tokio po-

būdžio literatūroje yra vaizduojamos šventųjų gyvenimo istorijos, kankinystė. Hagiografinė literatūra pradėta kurti sekant aretalogija, t. y. senųjų graikų pasakojimais apie stebuklingus dievų ir pranašų darbus. Hagiografiniuose aprašuose buvo remiamasi kankinių aktais, kankinių aprašymais ir legendiniais pasakojimais. Vėlesni šventųjų gyvenimų aprašymai yra artimi Viduramžių literatūrai, kurioje realybė persipina su fantastika, stebuklais (Vanagas 2003: 771).

Vienu žymiausių hagiografinių veikalų viduramžiais tapo „Aukso legenda“ („Legenda Aurea“) arba „Lombardiškoji istorija“, parašyta palaimintojo Genujos arkivyskupo Jokūbo Voraginiečio (Jacobus de Voragine, gyv. 1230–1298 m.). Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendoje“ šventųjų gyvenimai rašyti remiantis istoriniais dokumentais, tuo metu populiariomis teologijos ir hagiografijos studijomis bei liaudyje paplitusiais pasakojimais (Voraginietis 2008a; Voraginietis 2008b). Manoma, kad J. Voraginietis stebuklingas istorijas rinko norėdamas išskirti šventuosius iš kitų žmonių, parodyti Dievo ir jo šventųjų galią, kelti pagarbą baime, skatinti pamaldumą, dievobaimingumą (Schulman 2002: 240).

Lietuvoje hagiografiniai veikalai buvo rašomi naudojantis europine, visų pirma lenkų, hagiografija. Pirmąjį stambesnę Lenkijos ir Lietuvos hagiografijos veikalą „Żywoty świętych“ („Šventųjų gyvenimai“) (1579 m.) paskelbė Petras Skarga. Šis rinkinys buvo pamatiniu šaltiniu pirmajam lietuvių kalba parašytam hagiografijos veikalui (Vanagas 2003: 773). Tai – žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus „Żiwataj szwętuju tu kuriu wardajs žemajczzej už wis gieb wadinties“ („Žyvatai šventųjų tų, kurių vardais žemaičiai užvis geba vadintis“) (1858 m.). Rinkinyje abėcėlės tvarka pateikiami Žemaitijoje labiausiai paplitusių šventųjų gyvenimai. Kiek vėliau Tilžėje išleista kita Motiejaus Valančiaus knyga „Giwenimaj szwętuju Diawa“ („Gyvenimai šventųjų Dievo“) (1868 m.) (Valančius 2003). Nuo XIX a. vidurio leidžiami ir kiti šventųjų gyvenimų rinkiniai lietuvių kalba. Galima paminėti 1859 m. Vilniuje išleistas šešias „Wisu metu giwenimaj szwętuju“ („Visų metų gyvenimai šventųjų“) dalis (*Wisu metu...* 1859), 1908 m. Seinuose publikuotą J. Baltrušaičio „Šventųjų mūsų globėjų gyvenimus“ (Baltrušaitis 1908). Šventųjų gyvenimų aprašymai leisti ir tarpukario Lietuvoje. 1927–1928 m. pasirodė trys tomai leidinio „Ištisų metų šventųjų gyvenimai“ ir daugelis kitų. XX a. pradžioje atskiri šventųjų gyvenimų aprašymai verčiami ir į lietuvių kalbą (Giovanni Bosco šv. Juozapo, šv. Petro gyvenimai ir kt.) (Bosco 1906a; Bosco 1906b).

Hagiografinėje literatūroje vaizduojamas pripažinimo šventuoju kelias, akcentuojamos išskirtinės šventųjų dorybės, religingumas, padaryti stebuklai, kankinystė, taip pat liturginių metų įvykiai ir šventės. Tiek Biblijos, tiek hagiografinės literatūros siužetai plėtojami lietuvių tradicinėje kultūroje. Pasak B. Kerbelytės, lietuvių folklorą veikė ne tiek pati Biblija, kiek Bažnyčios skleidžiamos jos interpretacijos (Kerbelytė 1977: 116). Lietuvių sakytinėje tradicijoje aptinkama

apokrifų, kuriuos vėlyvaisiais viduramžiais platino įvairūs eretinių srovių šalininkai (Kerbelytė 1977: 116). Straipsnyje detaliau analizuojama tik dalies bibliinių Šventosios Šeimos siužetų plėtotė ir kai kurių šventųjų gyvenimo ypatumai, vaizduojami Biblijoje, apokrifuose, hagiografinėje literatūroje bei lietuvių folklore.

Bibliinių Šventosios Šeimos siužetų plėtotė liaudies kūrinuose

Įvairios Biblijos istorijos plėtojamos apokrifinėse evangelijose ir raštuose, paremtuose folklorinės kilmės pasakojimais. Biblijos įvykius vaizduojančiuose liaudies kūrinuose pasakojami Šventosios Šeimos gyvenimo epizodai, Evangelijose neminimi Dievo Motinos vedybų su Juozapu motyvai, detalizuojamas Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Apokrifinėje „Jokūbo knygoje“, kitaip vadinamoje „Jokūbo protoevangelijoje“ (II a.), teigiama, jog Marija buvo auginama Jeruzalės šventykloje. Sulaukus dvylikos metų, kunigui šv. Zacharijui angelas liepė suvesti visus Judėjos našlius. Kiekvienas vyras turėjo atsinešti lazda – kurio lazda pražydės, tas bus Marijos vyras. Sužydo Juozapo lazda, o iš jos išskridęs balandis nutūpė jam ant galvos. Juozapas nenorėjo vesti jaunos mergaitės. Tačiau kunigas jį įtikino. Juozapas pasiėmė Mariją į savo namus be santuokos ir prašė leidimo toliau užsiimti dailidyste (Schaff 1885: 1238–1239). Tokio pobūdžio legendos publikuotos ir lietuvių hagiografinėje literatūroje. „Šventųjų mūsų globėjų gyvenimuose“ pateikiama keletas kitokių detalių: Marijai atėjo laikas tekėti, tačiau jai reikėjo vyro, taip pat priėmusio skaistybės pažadą. Vyriausias kunigas sušaukęs žmones, liepė visiems melstis, kad Dievas duotų ženklą. Tuomet pasigirdo balsas, sakantis, kad Marijos vyras turi būti tas, kurio lazda pražys. Kitą dieną pražydo vienintelio Juozapo lazda (Baltrušaitis 1908: 40).

Tiek apokrifuose, tiek hagiografinėje literatūroje aprašytos Marijos, Jėzaus motinos, ir Juozapo sužadėtuovės (ar jungtuvės) yra vienas iš populiariausių ikonografijos siužetų liaudies mene (Ramonienė 1997: 195). Panašus siužetas vaizduojamas ir lietuvių legendose. Vienoje iš jų klebonas nori supiršti pas jį dirbusius Mariją ir stalių Juozapą, teigdamas, kad apsireiškė angelas ir jie turį susituokti. Mariją įtikina ne angelo apsireiškimas, o pražydėjusios sausos rykštės. Vis dėlto legendoje sausos rykštės pražysta ne dėl stebuklo, o yra klebono sukeičiamos su žydinčiomis šakomis, prieš tai nugirdžius Juozapą šampanu tam, kad jis užmigytų (LTR 4944/262). Legendoje netikima nei angelo apsireiškimu, nei savaime pražydėjusiomis rykštėmis – šiuos įvykius bandoma paaiškinti racionaliai. Naratyvas užrašytas Šiaulių rajone 1978 m. Tikėtina, kad jis galėjo būti paveiktas sovietų okupacijos metais skleistos propagandos, skatinusios krikščioniškus įvykius vertinti skeptiškai, o stebuklus traktuoti kaip apgavystes. Šiuo tikslu leidžiamos knygos lengvai pasiekė liaudį ir galėjo paveikti bibliinių įvykių interpretacijas folklore.

Švč. Mergelės Marijos ir Juozapo sužadėtuvių legendoje plėtojami ir Jėzaus Kristaus vaikystės įvykiai. Pasakojama, kad tuo metu, kai Marija ir Juozapas susituokė, buvo įstatymas nukirsti vaikams galvas. Todėl tėvai Jėzų saugojo iki dvylikos metų. Būdamas trisdešimt trejų Jėzus grįžo iš mokslų, į kuriuos jį išleido klebonas. Priduriama, kad sutuoktiniai Marija ir Juozapas išsiskiria. Juozapas netiki, jog Jėzus yra jo vaikas, tačiau po kiek laiko jie susitaiko (LTR 4944/262). Legendoje Biblijos įvykiai susipina su pateikėjo reiškiamu nuostata. Jėzaus gimimo istorija sužeminama. Juozapo netikėjimas nekaltu prasidėjimu primena viduramžišką mąstymą, kuomet jis buvo įvardijamas kaip „Dievo kvailėlis“, kurį apgavo žmona. Ankstyvosiose ikonose, vaizduojančiose Jėzaus gimimą, galima pamatyti Juozapą, abejojantį nekaltu prasidėjimu; šalia stovi velnias miškinio pavaldalio ir šnibžda jam į ausį, kad netikėtą tuo, kas vyksta (Metford 2001: 126).

Biblijos įvykiai ne visada yra vertinami radikalčiai, tačiau kartais stokojama tikslumo. Legendoje, užrašytoje 1924 m. Tverėčiuje, Marija gali būti įsivaizduojama kaip karaliaus duktė, gyvenusi Egipto mieste. Marija svarsto, ar tekėti už šv. Jurgio. Pražydzusi lazda vėlgi yra traktuojama kaip ženklas, sutikimas tekėti (LMD I 660/204). Marija teka ne už Juozapo, kaip įprasta, bet už šv. Jurgio – matyt, tekste supainioti vardai¹.

Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo jungtuvės pateikiamos kaip idealus pavyzdys jauniems vestuvių oracijose (LTR 882/9, 3004/25). Liaudyje savitai interpretuotas Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo vedybų epizodas fiksuojamas ir užkalbėjimuose nuo gyvatės įkandimo: „– Musin atleisc! Šventas Juozapas ateis su Panu Švenčiausiu po šliūbo, musin atleisc!“ (Vaitkevičienė 2008: 208 (nr. 252). Panelės Švenčiausios vedybų motyvas aptinkamas ir Lietuvoje užrašytame lenkiškame užkalbėjime:

Susirinkit visi šliužai,
 Į Kijevą, į krūvą,
 Prie balto akmens,
 Kur šventas Juozapas
 Su Panele Marija tuokėsi.
 Aš jus užmušiu, užkeiksiu
 Penkiomis Viešpaties Jėzaus žaizdomis,
 Septyniais Švenčiausios Panelės Marijos skausmais².

¹ Kita vertus, šv. Jurgio, vedančio Mariją, įvaizdis galėjo būti paveiktas šv. Jurgio, nukovusio slibiną ir išgelbėjusio karalaite, legendos. Randama užuominų, kad šv. Jurgis veda karalaite, kuri įvardijama kaip Švč. Mergelė Marija (LTR 374°/3120).

² „– Zbierzcie sie, wszystkie gady, / Do Kijowa, do gromady, / Do białego kamienia, / Gdzie najświętszy Józef / Z Panną Maryją ślubowali się [brali ślub]. / Ja was pozabijam, pozaklinam / Pięcioma ranami Pana Jezusa, / Siedmioma boleściami / Najświętszej Panny Maryi“ (Vaitkevičienė 2008: 622–623 (nr. 1559).

Legendose Biblijos motyvai jungiami su tam tikrų tradicijų atsiradimo liaudiškaisiais aiškinimais. 1937 m. Alytaus apsk. užrašytoje legendoje kiaušinių marginimo tradicija siejama su Jėzaus iš numirusiųjų prisikėlimu. Čia vaizduojama Marija, mirus Jėzui, sutinka Magdalena. Pastaroji prašo ženkle, įrodančio, kad Jėzus tikrai prisikėlė. Tuo įrodymu turėtų tapti raudonai nusidažę kiaušiniai:

Margučiai yra marginami dėl to, kad kai Jėzus numirė, tai Marija nešėsi kiaušinių ir susitiko Magdalena. Tada Marija sako, kad jau Jėzus atsikėlęs iš numirusių. O Magdalena atsakė, kad aš vierysiu tada, kada šitie kiaušiniai paraus. Tada bematant kiaušiniai pasidarė raudoni. Prisiminti tam įvykiui ir margina (LTR 1445/138).

Legendoje kiaušiniai nusidažo ne Švč. Mergelės Marijos pastangomis, bet savaime, tarsi paveikti ypatingos, aukštesnės galios. Marija yra tik Jėzaus prisikėlimo liudytoja ir šios žinios skleidėja. Tuo tarpu Vilniaus krašte kiaušinių dažymo tradicija tiesiogiai siejama su šv. Magdalenos personažu – kiaušiniai parauduoja iš džiaugsmo, jog Kristus prisikėlė (Mardosa 2009: 282). E. O. Bondarenko kiaušinių dažymą Rusijoje taip pat sieja su Marija Magdalena, kuri, atvykusi pas Romos imperatorių Tiberijų, padovanojo jam raudoną kiaušinių sakydama „Kristus prisikėlė“, taip pradėdama skelbti Kristų (Bondarenko 1993: 143, cit. iš Merkienė 1999: 203). R. I. Merkienės duomenimis, „Rytų Lietuvoje stačiatikiams ir kai kuriems katalikams žinoma sakmė apie kiaušinius nešusią žydę, kurią Velykų rytą žydas paklausęs, ar Kristus prisikėlė. Ši atsakydama parodžiusi kiaušinius, kurie dėl to buvo virtę raudonais“ (Merkienė 1999: 203). Raudona kiaušinių spalva Dzūkijoje tapatinama su Kristaus krauju: kai Kristui kalavijais pervėrė šoną, ištryškęs kraujas nudažė kiaušinius raudonai (Marcinkevičienė 2006: 285). Kituose Lietuvoje užrašytuose folkloro naratyvuose akcentuojama ne raudona kiaušinių spalva, bet jų margumas, besisiejantis su Kristaus krauju ir prakaitu: žmogus nešasi kiaušinius parduoti į Jeruzalę. Pamatęs Kristų, prasibrauna pro minią ir paima jo nešamą kryžių, o Kristus – kiaušinius. Nuo Kristaus kritę kraujo ir prakaito lašai nudažo juos. Žmonėms patinka margi kiaušiniai, todėl juos ima marginti kasmet (LTR 1296/222). Kitame tekste žmogus neša parduoti kiaušinius Kristaus nukryžiuojimo momentu. Kiaušiniai nusidažo margai. Juos išperka turguje. Atmindami įvykį žmonės ir dabar margina kiaušinius (LTR 2018/131).

Unikaliuose legendų naratyvuose atkartojami ne vien tik Dievo Motinos ar Jėzaus Kristaus gyvenimo įvykiai, bet ir įsimintini bei kritiniai žmonijai momentai, kaip antai pasaulinis tvanas:

Vieną dieną, kada visi trys [tėvas, motina ir sūnus] ėjo namo iš koplyčios, išgirdo didelį ūžimą miške ir apylinkėje <...> nuo miško pusės, didžiausiu smarkumu ir ūžimu vertės vanduo ir ėmė tvindyti apylinkę <...>. Ėmė melstis prie Stebuklingosios Panelės, kad nors jų mylimą Bagdoniuką išgelbėtų. Bet jokios pagalbos iš niekur nebuvo. Jau visi baigė skęsti vandeny, kai pamatė vandeniu

ateinant Švenčiausią Panelę. Motina labai maldavo, kad nors Bagdoniuką gelbėtų. Švenč. Panelė paėmė jį, bet negalėjo jo užlaikyti, ir tarė: „Žmogus iš molio labai sunkus“, ir paleido į vandenį.

Taip visi jie ir prigėrė. Ir Švenčiausioji Panelė jų nepasigailėjo, nes Dievas visus žmones nutarė paskandinti tvanu, išskyrus Nojų (LTR 260/313).

Švč. Panelė vaizduojama kaip galinti padėti nelaimėje bei einanti vandeniui. Pasaulio tvano motyvas būdingas daugeliui religijų ir mitologijų. Seniausi rašytiniai šaltiniai apie pasaulio tvaną aptinkami Babilone, šumerų raštuose (Frazer 1919: 107). Hebrajiška pasaulio tvano versija minima Senojo Testamento Pradžios knygoje. Viešpats gailisi sukūręs nuodėmingus žmones ir nori juos „nušluot“ nuo žemės paviršiaus (Pr 6, 6–7. *Šventasis Raštas...* 1998: 15). Čia minimas ir Nojus, radęs malonę Dievo akyse ir išsigelbėjęs. Tuo tarpu Naujajame Testamente vandeniui eina ne Marija, bet Jėzus Kristus (Jn 6, 16–20; Mk 6, 48. *Šventasis Raštas...* 1998: 1689, 1615). Pateiktoje legendoje skirtingi įvykiai sudedami į vieną pasakojimą, nepaisoma laiko sekos ar tikslumo. Susidaro išpūdis, jog svarbiausia šiame naratyve yra pademonstruoti pamaldumą Švč. Mergelei Marijai – tėvai sūnų augina „gražiai, dievobaimingai, nes ir jie patys labai meldavosi prie Švenčiausios Panelės, ir vieną kartą net gražiausio audeklo jai padovanojo“ (LTR 260/313) – ir parodyti, kad Marija nepajėgi pakeisti Dievo sprendimo visus paskandinti.

Liaudies savitai interpretuoti Biblijos motyvai atkartojami ne vien legendose, bet ir kituose tautosakos žanruose. Tikėjimuose aptinkamas Marijos įvedybų motyvas. Sakoma, jog „Palaginė be 6 savaitių neturi teisės eiti į bažnyčią, nes Paną Švenčiausią įsivedė bažnyčion po 6 savaitių“ (Balys 2004: 40). Švč. Mergelei Marijos įvedybų, Jėzaus paaukojimo Viešpačiui šventykloje scena yra aprašyta Evangelijoje pagal Luką (Lk 2, 22. *Šventasis Raštas...* 1998: 1626). Šventė, skirta šiam įvykiui atminti, švenčiama vasario 2 d. (Grabnyčios). „Seniau ši šventė buvo vadinama Švč. M. Marijos, Kristaus Motinos, Įvedinimo į bažnyčią, arba apsivalymo, ir Kūdikėlio Jėzaus aukojimo Dievui švente. Šiandien tai Kristaus Paaukojimo šventė“ (Motuzas 2005: 35).

Bibliniai siužetai mėgstami liaudies mene. Čia, šalia Jėzaus Kristaus, Marija vaizduojama skulptūroje, kryžiuose, koplytėlėse, tapytuose paveiksluose, medžio ražiniuose (Galaunė 1988: 234). Marijos siužetuose populiariausia tradicinės lietuvių liaudies skulptūros tema yra Pieta, kurią veikė bažnyčiose matyti vaizdai, liaudies giedojimai bei atskiros giesmės. Kartais Pieta įeina į Apraudojimo siužetą, nors Evangelijoje nei Pietos, nei apraudojimo scenos neminimos (Urbonienė 2002a: 292). Pietos populiarumą galėjo lemti Dievo Motinos, sielvartaujančios dėl mirusio sūnaus, įvaizdis, artimas ištisoms kartoms kaimo moterų, kurių sūnūs guldydavo galvas karuose, retai sugrįždavo iš rekrūtų, žūdavo sukilimuose bei laisvės kovose (Matuskaitė 1996: 179). Žmogus savo skausmą ir liūdesį ėjo išlieti į Marijos šventoves, stebuklingas vietas ir ten ieškojo paguodos.

Anot J. Vaišnoros, tik Skausmingoji Motina galėjo jį suprasti, atjausti, nes pati yra išgyvenusi Sūnaus mirtį (Vaišnora 1958: 210).

Dievo Motinos su kūdikėliu Kristumi ant rankų vaizdavimas lietuvių liaudies skulptūroje aptinkamas palyginti retai (Galaunė 1988: 188). Dievo Motinos su kūdikiu ant rankų nepopuliarumą lietuvių liaudies mene patvirtina ir S. Urbonienė (Urbonienė 2002a: 305). Šventosios Šeimos religinės dailės ikonografinis tipas yra susiformavęs gana vėlai, įvairiais variantais pradėtas vaizduoti XV a. Europos tapyboje ir grafikoje (Ramonienė 1997: 295). P. Galaunė nesiima svarstyti, kodėl šio siužeto nemėgo liaudies skulptoriai. Tuo tarpu lietuvių folklore Marijos su kūdikiu įvaizdis aptinkamas gana dažnai. Galbūt folklore vyraujantis Šventosios Šeimos motyvas buvo ganėtinai išplėtotas ir nekėlė poreikio jį atskirai vaizduoti liaudies mene.

Švč. Mergelės Marijos su kūdikėliu Kristumi ar Šventosios Šeimos vaizdinys populiarus naratyvuose apie apsireiškimus, etiologinėse sakmėse, užkalbėjimuose, oracijose, kituose žanruose. Pavyzdžiui, Velykų oracijose Panelė Švenčiausia vaizduojama su sūnumi ant rankų (LTR 73/1928) arba vaikščiojanti danguje ir vedžiojanti savo sūnelį už rankos (LTR 869/1352, 1254/76). Sakmėse, legendose, užkalbėjimuose plėtojamas Šventosios Šeimos bėgimo nuo Erodo į Egiptą siužetas. Evangelijoje pagal Matą Juozapui pasirodo Viešpaties angelas ir liepia kartu su kūdikiu ir motina bėgti į Egiptą, nes Erodas nori nužudyti kūdikį (potencialų jo konkurentą). Atsikėlęs nakčia Juozapas pasiėmė kūdikį, motiną ir pasitraukė į Egiptą, ten prabuvo iki Erodo mirties (Mt 2, 13–16. *Šventasis Raštas...* 1998: 1565). Plačiau bėgimo į Egiptą siužetas aprašomas apokrifinėje „Pseudomato evangelijoje“, „Vaikystės evangelijoje“ (Metford 2001: 45–46). Bėgimo į Egiptą motyvas mėgstamas Europos dailėje, o įvykiai, vaizduoti apokrifiniuose tekstuose, aptinkami daugelio Europos šalių folklore.

Lietuvių etiologinėse sakmėse plėtojama bėgimo į Egiptą situacija. Bėga visa šeima: Marija, Juozapas ir Jėzus (Balys 1940: 68 (nr. 197), Marija su kūdikiu (Vėlius 1975: 152 (nr. 245) ar viena Marija (Vėlius 1985: 65–66 (nr. 41). Kartais aiškinama Biblijos įvykius atkartojanti bėgimo priežastis: „Kaip Jėzusas gimė, tai Erodas norėjo nužudyti Kristų. Motina Švenčiausia, norėdama išgelbėti savo sūnelį, bėgo į Egiptą“ (Balys 1940: 69 (nr. 198). Etiologinėse sakmėse kūdikėlio Jėzaus saugumas – Dievo Motinos atsakomybė, tuo tarpu Naujajame Testamente saugumu turi rūpintis ne Marija, o Juozapas.

Lietuvių legendose, priešingai nei Biblijoje, detalizuojamos bėgimo aplinkybės: Marija su kūdikiu ir Juozapu keliaudami ar bėgdami į Egiptą pasiklysta miške ir yra priversti nakvoti pas nepažįstamąjį: „Kada Juozapas ir Marija su Jėzumi į Agiptą, kad nenužudytų. Bėgdami per didelę girią pavargo jiems asilas. Ir nebegalėdami toliau keliauti turėjo nakvoti pas vieną miško sargą“ (LTR 260/302). Šventosios Šeimos bėgimo priežastys improvizuojamos: „Šv. Juozapas,

šv. Panelė ir V. Jėzus begyvendami Aigipte, pritrūko darbo ir vyko į Nazaretą. Bekeliaudami jie miške paklydo“ (LTR 1555/21).

Šventosios Šeimos bėgimo į Egiptą siužeto populiarumą galėjo nulemti universalus kelionės motyvas. Stebuklingi, neįtikėtini įvykiai herojų išstinka būtent kelionės metu, išėjus iš saugios namų erdvės. Kelionė – tai judėjimas, leidžiantis nesudėtingai modeliuoti siužeto vyksmą sujungiant vienus epizodus su kitais. Etiologinėse sakmėse Šventosios Šeimos bėgimo siužetas jungiamas su įvairių gamtos objektų ar gyvūnų kilmės aiškinimu:

Kai Erodas norėjo išnaikinti visus vaikelius, šv. Juozapui apsisapnavo angelas, kad bėgtų į Egiptą. Nakčia paėmė Mariją su sūneliu ir bėga. Pajutę, kad juos vejasi, įlindo į olą. Užėjo vorai ir užvortinkliavo visą olą, – rodos, seniausiai nieko nebūta. Kareiviai pavaikščiojo ir praėjo. Paskui jie nuėjo į kitą olą. Kai šv. Panelė penėjo sūnelį, ištryško pieno, ir ten išaugo lelijos (LTR 4724/121).

Tiek Evangelijoje, tiek pateiktame etiologinės sakmės siužete dėmesio centre yra Juozapas. Apokrifinėse evangelijose ir raštuose kelionės į Egiptą metu veikia Jėzus. „Pseudomato evangelijoje“ palmei, po kuria ilsėjosi Marija, kūdikėlis Jėzus paliepia palenkti šakas, kad motina galėtų nusiskinti vaisių. Vėliau Jėzus liepia pakelti šakas ir būti stipriai bei tapti Dievo karalystės medžiu (Schaff 1885: 1272–1273). Jis taip pat gydo sergančiuosius, akimirksniu užaugina kviečius ir t. t. Tuo tarpu daugelyje lietuvių liaudies naratyvų pagrindinė veikėja yra Švč. Motina Marija, o Juozapas ar Jėzus Kristus vaizduojami fone arba išvis neminimi (plg. LTR 2429/50, 1555/31; Balys 1940: 10 (nr. 23), 69 (nr. 198), 71–72 (nr. 203) ir kt.). Švč. Mergelės Marijos dominavimas liaudies naratyvuose rodo jos populiarumą ir siejasi su ypatinga Švč. Dievo Motinos gerbimo tradicija Lietuvoje.

Šventųjų asmenų gyvenimo vaizdavimo ypatumai folklore

Lietuvių legendose nemažai dėmesio skiriama šventųjų asmenų gyvenimo vaizdavimui. Lawrence'o S. Cunninghamo supratimu, legendose apie šventuosius (*legendum*) dažnai improvizuojama siekiant pagerbti herojiškas šventojo vertybes, jo kantrybę kenčiant kankinimus, pabrėžti stebuklingus šventojo gyvenimo įvykius, relikvijų galią. Tokios legendos yra paveiktos folkloro kūrinių ir papildo šventųjų gyvenimo istorijas (Cunningham 2005: 32, 34). Anot M. Bachtino, šventojo gyvenimas vyksta tiesiogiai Dievo pasaulyje ir turi būti įvilktas į tradicines formas (Bachtin 2002: 292).

Šventųjų įvaizdžiai lietuvių folklore dažniausiai aptinkami legendų žanrui priskiriamuose kūrinuose, kuriuose populiarūs Švč. Mergelės Marijos, šv. Petro ir šv. Jurgio personažai. Kiek dažniau minimas ir šv. Antanas, šv. Jonas, šv. Juozapas, šv. Vincentas, šv. Izidorius, šv. Mykolas, šv. Magdalena, šv. Kristoforas, šv. Rokas, šv. Povilas, šv. Kazimieras. Kiti šventieji vaizduojami vos keliuose ar net

vienetiniuose legendų variantuose. Tai – šv. Agota, šv. Aleksandras, šv. Ambraziejus, šv. Baltramiejus, šv. Elena, šv. Elžbieta, šv. Ignacijus, šv. Jobas, šv. Justinas, šv. Laurynas, šv. Lukas, šv. Ona, šv. Rozalija, šv. Steponas, šv. Tomas, šv. Vaitiekus, šv. Valentas, šv. Zita ir kt. Legendų apie šventuosius negausą galėjo lemti folkloro rinkėjų nuostata, paveikta sovietų okupacijos metais vyravusios ideologijos. Vis dėlto draudimai domėtis krikščionyste nenuslopino tikinčiųjų kūrybos.

Ne itin gausiai išplėtotuose lietuvių legendų siužetuose vaizduojama Biblijos ir vėlesniu laikotarpiu gyvenusių šventųjų veikla, tačiau, priešingai nei hagiografijos veikaluose, daugeliu atveju nekonkretizuojamas gyvenimo laikas ar vieta, atsisakoma labai smulkių istorinių detalių. Pasitaiko legendų, kuriose vartojamas ne konkretus, bet apibendrintas šventojo įvardijimas – žmogus, ėjęs keliais į Romą, tampa šventu (Vėlius, Seselskytė 1975: 169–170 (nr. 288); pasakoje-legendoje šventu imamas laikyti žmogus, ilgai pasninkavęs ir matęs sielas, keliaujančias į dangų (LTR 218/1170), arba jis tampa kunigu (LTR 462/190). Visgi daugumoje naratyvų, pasakojančių apie šventųjų gyvenimus, svarbu įvardyti šventąjį, jį išskirti iš kitų tarpo. Tai padeda pabrėžti savitumą, supažindinti klausytojus su išskirtinėmis šventojo dorybėmis, pažymėti nepaprastas fizines ar dvasinės savybes. Legendos tampa tarsi konkretaus asmens gyvenimo liudininkėmis.

Lietuvių legendose, kuriose plėtojami šventųjų paveikslai, pasitaiko etiologinėms, mitologinėms sakmėms, pasakoms-legendoms bei kitiems žanrams būdingų požymių³. Legendos, kuriose vaizduojami krikščionybės tradicijoje žinomi šventieji, neretai turi etiologinėms sakmėms būdingą pabaigą, bylojančią apie tam tikro objekto kilmę. Etiologinę pabaigą turinčiose legendose ligos pavadinimo kilmė siejama su šventojo gyvenimo įvykiais. Nuomaris, kuriuo per vestuves krito šv. Valentinas, pavadinamas „šv. Valento kvaraba“ (LTR 374^d/1715). Legendoje apie šv. Vincentą prijungiamas liaudiškasis davatkų kilmės motyvas. Velnias, pamatęs, kaip šv. Vincentas atgaivina vaiką, papjauna savo negražią pačią ir prašo šventojo atgaivinti. Atgijusi jauna ir graži velnio pati padeda daugybę kiaušinių, iš kurių išsiperi vabalai. Velnias, surinkęs vabalus į maišą, pakabina Žemaičių Kalvarijos malūne. Besisukantis malūnas išbarsto juos – taip atsiranda davatkos (LTR 322/180). Kitame variante velnias, pamatęs, kad iš kiaušinių ima risti davatkos, sudeda jas į maišą ir nešdamas pribarsto visoje Lietuvoje: Viduklėje, Raseiniuose, Ariogaloje, o daugiausia Kaune (LTR 869/1371).

Legendose šventojo gyvenimo įvykiai jungiami su atskirų papročių kilmės paaiškinimais. Šv. Steponą žydai ir netikėliai nužudo avižienoje (LTR 520/13) ar

³ J. Balys atkreipia dėmesį į tekstų priskyrimo legendų žanrui problemas, teigdamas, kad jas labai sunku atskirti nuo pasakų (Balys 1936: 265). Anot L. Saukos, legendos, susijusios su konkrečiomis vietomis, su bažnyčiomis, paveikslais, prie bažnyčių, koplyčių esančiais šaltiniais, upeliais, akmenimis, priskirtinos papavimų žanrui (Sauka 1997: 238).

užmuša akmenimis avižienos duobėje, kurioje nuo ligonių ir pavargėlių slapstėsi šventasis (LTR 1061/59). Dėl šios priežasties Šv. Stepono (gruodžio 26 d.), antrą Kalėdų dieną žmonės į bažnyčią neša šventinti avižas (IIES, b. 440, l. 36 – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas). Hagiografinėje literatūroje taip pat akcentuojamas šv. Stepono užmėtymas akmenimis, tačiau nėra nurodoma tiksli šventojo, pirmojo krikščionių kankinio, žūtis vieta. Šv. Stepono mirties vieta (avižienos laukas ar duobė avižienoje) tampa simboliniu šventojo kančios atminimu, gyvuojančiu liaudies papročiuose, o su šiuo personažu sietos avižos panaudojamos gydymui. Jų duodavo gyvuliams, kai jie susirgdavo, arba pirmą kartą genant gyvulius į lauką (IIES, b. 440, l. 36).

Legendose vaizduojami šventojo asmens gyvenimo įvykiai gana detaliam atspindi rašytinėje literatūroje pasitaikančius siužetus, kartu gali būti pateikiamos savitos kalendorinių švenčių interpretacijos. Legendoje apie šv. Paulių (liaudyje vadinamu šv. Povilu), užrašytoje Viždžiaugų k. Šilalės r. 1959 m., perpasakojamas tiek Biblijoje (Apd 22, 6–11. *Šventasis Raštas...* 1998: 1752), tiek daugelyje hagiografijos veikalų minimas šv. Pauliaus atsivertimo į krikščionybę siužetas: „Povilą sutiko Kristus ir sako: „Povilai, kam tu mano vaikelius į kalinį varai?“ Povilas nusigando, apako. Ėmė šaukti: „Viešpatie, ką turiu daryti?“ Kristus liepė eiti į Damaską. Ten mokė jį“ (LTR 3470/221). Legendoje taip pat teigiama, kad „kovo 25-oji, Povilo diena, yra kirminų diena. Kirminų vėjas – Povilo atsivertimas“ (LTR 3470/221). Šv. Pauliaus atsivertimo diena švenčiama sausio 25-ąją. Ši diena A. J. Greimo, A. Vyšniauskaitės, L. Klimkos darbuose vadinama „kirmių“, „kirmėlių diena“, „kirmėlinė“ (Greimas 1990: 317; Vyšniauskaitė 1993: 16; Klimka 2009: 27). Tuo tarpu Pusiaužiemis, anot P. Dundulienės, buvo švenčiamas vis kitu laiku, viena tokių dienų galėjo sutapti su kovo 25-ąją – Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai diena (Dundulienė 2005: 98). Unikaliame legendos tekste pateikiama gana individualizuota kalendorinės šventės interpretacija, tačiau nesiimama aiškinti šventės datos pasirinkimo ar šv. Pauliaus dienos įvardijimo prasmę. Kitame naratyve apie šv. Paulių hagiografiniams veikalams būdingas tekstas nuspalvinamas kiek kitomis detalėmis. Sakoma, kad „Povilui nukirto galvą. Iš nukirstos galvos tekėjo pienas. Nukirsta galva tris kartus šoktelėjo. Ten atsivėrė versmės“ (LMD I 669/19). Tačiau ir į šį panašus epizodas yra žinomas lietuviškoje hagiografijoje. J. Baltrušaitis pažymi, kad toje vietoje, kurioje buvo nukirsta šv. Povilo galva, atsivėrė trys tyro vandens šaltiniai. Ten pastatyta šv. Povilo bažnyčia (Baltrušaitis 1908: 94). Legenda apie šv. Povilą, palyginti su kitais naratyvais apie šventuosius, išsiskiria savo konkretumu, aiškiai išdėstyta įvykių seka, sutampančia su hagiografiniuose veikaluose atpasakojamais Biblijos įvykiais. Vis dėlto konkretumas, kurį išvelgiame legendoje apie šv. Povilą, kitiems naratyvams nėra būdingas.

Šventųjų asmenų šventumo požymiai

Lietuvių legendose, kuriose figūruoja krikščionių šventieji, akcentuojamos gana įvairios šventumo priežastys, vaizduojamas žmogaus susidūrimas su šventuoju asmeniu, pasakojami tiek žmogaus, tiek paties šventojo nuotykių, ypatingi įvykiai. Viena iš išskirtinių šventojo savybių, vaizduojamų tiek hagiografijos veikaluose, tiek Lietuvoje užrašytose legendose, yra dorybės. Pamaldumas, darbštumas, atjauta, ištvėrmė – vienos jų. Dorybėms pavaizduoti folklore pasitelkiami etiologinių sakmių, stebuklinių pasakų motyvai, suteikiantys savitą atspalvį ir kūriniams, ir šventųjų paveikslams.

Pamaldumu ir darbštumu legendose pasižymi šv. Izidorius, dar vadinamas šv. Dzidoriumi. Minima, kad prieš eidamas arti visada meldavosi bažnyčioje (LTR 1069/69) arba, išgirdęs bažnyčios varpus, palikdavo darbus ir eidavo mels-tis. Ponui toks jo elgesys nepatinka, bet pamatęs, kad jis suaria daugiau nei kiti, nebeapyksta (LTR 1690/269). Kartais pažymima, kad šv. Izidoriui besimeldžiant palikti jaučiai ar arkliai aria patys, be artojo pagalbos. Variantuose, Izidoriui išė-jus klausytis mišiu, aria angelas (LTR 1060/47), arba ponas Dievas padaro stebuk-lą, todėl arkliai vieni be Dzidoriaus akėja (LTR 5013/9). Kitoje legendoje atviršk-čiai – žmogus palieka arklius ir išėina į bažnyčią, vietoj jo aria šv. Dzidorius (LTR 1433/99). Šv. Izidoriaus šventumą rodo prieš jį suklaupiantys jaučiai bei prieš jau-čių artą vagą pasirodžiusi šv. Motina su kūdikėliu ant rankų. Sakoma, kad nuo to laiko jis buvo pripažintas šventu (LTR 2044/13). Išskirtiniu pamaldumu bei ge-bėjimu geriau dirbti nei kiti pasižymintis šventasis yra laikomas artojų patronu tiek liaudies, tiek krikščioniškojoje tradicijoje. Folkloro kūrinuose parodomas žmogaus ir šventojo santykis, sakoma, kad ir dabar šv. Izidoriaus artojai rankas atkišę duonos prašo (LTR 1644/245). Obeliuose tikima, kad šv. Izidorius buvo artojas, todėl mirdamas pažadėjo juos globoti (Balys 1986: 119). Šv. Izidoriaus veikla fiksuojama legendose, įprasminama ir liaudies tradicijoje. S. Urbonienės duomenimis, šv. Izidoriaus kaip laukų, artojų globėjo skulptūros dažniausiai sta-tomos dirbamų laukų pakelėse (Urbonienė 2002b: 119).

Viduramžiais populiariuose šventųjų gyvenimo aprašymuose peršama idė-ja, kad varguomenės likimo palengvinimas yra Dievo ir šventųjų rankose (Gure-vičius 1989: 177). Patys šventieji vaizduojami kaip neturto ir kuklaus gyvenimo šalininkai, ypatingai besirūpinantys elgetomis ir pavargėliais. Tokia pati mintis išsakoma ir lietuvių legendose. Jose kartais akcentuojama žema šventojo socia-linė padėtis. Antai šv. Zita buvo tarnaitė, „užlaikydavo pasninkus“, dalį maisto atiduodavo neturtingiesiems (LTR 1060/48). Aukštą padėtį užimantys šventieji, pasak legendų, išsižada turtų, prabangos. Šv. Elžbieta karalienė nenešiojo bran-gių rūbų, karūnos, dalindavo daug išmaldos (LTR 1060/46). Turtų atsisako ir šv. Kazimieras. Pasakojama, kad jis buvo turtingo tėvo sūnus, tačiau atsisakė vesti ir

turtus išdalijo pavargėliams. Kartu jis pasižymėjo ypatingu pamaldumu, dienomis meldavosi bažnyčioje, o naktimis klūpodavo prie jos. Nuo klūpojimo išklūpėjo duobes (LTR 374^c/1456).

Šventųjų rūpinimasis elgetomis piktina kitus asmenis. Tokiu atveju šventuosius gelbsti demonstruojama ištvermė. Šv. Laurynas, nenorėdamas plėšikams atiduoti turtų, juos išdalija vargšams. Supykę plėšikai ima jį kankinti: nukaldina geležinę lovą, paguldo ir sukuria laužą. Apkepus vienam jo šonui, šventasis sarkastiškai pasiūlo jau valgyti ir apkepinti kitą jo pusę (LTR 1644/242). Kitoje legendoje karalius šv. Laurynui liepia surinkti popiežiaus turtus. Tačiau jis surenka visokius pavargėlius. Supykęs karalius liepia šv. Lauryną iškepti ant ugnies (LTR 1060/45). Legendos atpasakoja, kaip manoma, tikrus įvykius. Romos imperijos valdžia šv. Laurynui įsakė perduoti valdžios nuosavybę ir pinigus. Tačiau jis sukvietė visus vargšus ir išdalijo jiems visus pinigus. Kankinamas imperatoriui Decijui pasakė: „Tu apskrudinai mano vieną šoną, dabar apversk mane ant kito, kad galėtum valgyti gerai iškeptą“ (Metford 2001: 158). Šventieji, dalindami savo turtus elgetoms, vargšams, parodo, jog jiems nėra svarbūs žemiški turtai, baudžiami ištveria kankinimus. Be to, šv. Lauryną lietuvių liaudies tikėjimai laiko ugnies globėju, saugančiu namus nuo gaisro, jo dienos išvakarėse kai kur Šiaurės Lietuvoje šventės dieną buvo pasninkaujama bei meldžiamasi, prašant šventojo globos (Vyšniauskaitė 1993: 105).

Kitu atveju šventąjį asmenį, kurio veikla kelia pasipiktinimą artimiesiems, lydi stebuklai. Pasipiktinęs šv. Elžbietos vyras klausia, ką ji nešanti prijuostėje. Ji atsako, kad nešanti ne savo turtus elgetoms, o gėles. Pažiūrėjęs vyras iš tikrųjų pamato gėles (LTR 1060/46). Šis siužetas nėra paplitęs hagiografinėje literatūroje, tačiau panašus motyvas fiksuojamas etiologinėse sakmėse (plg. Švč. Mergelė Marija nešasi prijuostėje Jėzų, kai persekiotojai paklausia, ką – ten javai).

Legendose šventieji atsisako žemiškų gėrybių, užgyventų turtų, šlovės, taip pat nutraukia giminystę su aukštą socialinę padėtį užimančiais tėvais. Šv. Aleksandras palieka namus nenorėdamas vesti tėvų išrinktos nuotakos, sėda į laivelį, kuris jį nuneša į kitą karalystę. Ten gyvena kaip elgeta prie bažnyčios. Kuniogui liepiama jį pašventinti. Tačiau Aleksandras atsisako būti šventu ir atsisėdęs į laivelį grįžta į gimtinę. Grįžusio tėvai nepažįsta ir priglaudžia kaip elgetą (LTR 544/290). Šv. Aleksandras keliauja, bandydamas išvengti vestuvių, nenorėdamas būti pašventintas. Jis šalinasi žemiško gyvenimo ir pripažinimo ar garbinimo, iki paskutinės gyvenimo minutės neišduoda savo tapatybės tėvams. Gyvena kaip elgeta ir atsiskyrėlis (LTR 544/290).

Atsiskyrėlišku gyvenimo būdu pasižymi šv. Steponas. Jis visais įmanomais būdais bando išvengti žmonių, todėl išeina gyventi į mišką (LTR 520/13), apsigyvena kapo duobėje (LTR 1061/59). Šventojo nenoras bendrauti su žmonėmis iliustruojamas palyginimu. Merginoms, prašančioms nakvynės, šv. Steponas

liepia vienai į ugnį kišti ranką, kitai – koją. Jos negali ilgai laikyti, taip ir jis negali jų priimti. Tačiau žmonės, bandydami gauti įvairių malonių, ieško šventojo ir randa visur, kad ir kur jis slėptųsi – medžių lapų būdoj, lapės urve (LTR 520/13).

Šventojo gyvenimą nulemia neapdairus krikšto tėvų elgesys. Siužetas apie šv. Vincentą pasakoja, kad girti kūmai vietoj pamesto vaiko (Vincento) parveža tėvams rastą velnią (LTR 3470/230) arba pats velnias išsoka į vaiko vystyklus (LTR 990/11). Tėvai netikrą vaiką augina iki trisdešimties metų, o jis iš lopšio nelipa. Tuomet sapne šv. Vincentui liepiama eiti tėvų iš velnio vaduoti. Jis griebia velniui už plaukų – pasirodo ragai ir visas pasidaro juodas (LTR 3470/230). Kitame variante šv. Vincentas raguotą velnią papjauna (LTR 990/11). Legendoje akcentuojami ikonografiniai šv. Vincento vaizdavimo ypatumai: šv. Vincentas laiko velnią už plaukų, o tėvai ant kelių parpuolę priešais (LTR 3470/230). Tačiau krikščionybėje nuo X a. žinomose legendose velnias pagrobia ne šv. Vincentą, o šv. Steponą (Metford 2001: 244).

Kartais šventieji turi išskirtinių savybių. Krikščionybėje tokiomis savybėmis pasižymi šv. Kristoforas. Lietuvių legendose šv. Kristoforui būdinga ypatinga jėga ir dydis. Pasakojama, kad moteriai gimė sūnus ir užaugo didesnis už milžiną (LTR 2117/165). Berniukas nutaria tarnauti tam, kas nieko nebijo (LTR 768/162), ar pas svieto vyriausią (LTR 2117/165). Tarnaudamas Dievui pradėjo per upę perkėlinėti žmones, tai daryti jam pataria kunigas (LTR 768/162) arba tiesiog sakoma, kad per upę nebuvo tilto, todėl Kristoforas pernešdavo žmones (LTR 1713/103). Tačiau vieną kartą, vos pakelia vaikelį, aiškinama, kad tai Dievas (LTR 768/162, 4425/69), pasaulio išganytojas (LTR 1713/103). Teigiama, kad Kristoforas su mažu vaiku neša visą pasaulį (LTR 1713/103), viso pasaulio vargus (LTR 2069/359), ne tik svieta, bet ir dangų (LTR 4425/69). Šv. Kristoforas esą tapo Dievo nešiotu ir tarnavo tiek žemėje, tiek danguje (LTR 2117/165). Kitose legendose nurodoma, kad pernešęs Jėzų po trijų dienų mirė ir nuėjo į dangų (LTR 768/162). Dar kitose pažymima, kad šventuoju tapo, kai pažino Kristų ir jį pasveikino (LTR 2069/359).

Šv. Vincentas tiek hagiografijos veikaluose, tiek lietuvių legendose pasižymi ypatinga galia atgaivinti mirusiuosius. Toks atgaivinimas suprantamas kaip ypatingas stebuklas, būdingas tik šventajam. Šv. Vincentas nakvoja „razbaininkų“ namuose ar „karčemoje“, kurioje jam patiekia išvirtą vaiką (LTR 2117/176). Šv. Vincentas atpažįsta vaiko mėsą, meldžiasi (LTR 2117/176), peržegnoja – vaikas atsigauna, peržegnoja sūdytą mėsą – kelias gyvas žmogus (LTR 2144/88) arba tiesiog sudeda virtą mėsą prie žalios ir vaikas atgyja (LTR 322/180). Kartais plėšikai prašo paskirti jiems atgailą – šv. Vincentas liepia gyviems troboje susideginti (LTR 990/11), įsmeigia į žemę savo obels lazda ir liepia burna vandenį nešti, kol ji sužaliuos (LTR 4942/59). Vincentas išgelbsti ir krentantį meistrą (LTR 2144/88, 1780/188).

Vis dėlto legendose vaizduojami šventieji ne visada pasižymi išskirtinėmis savybėmis ar dorybėmis, jiems nesvetimi ir kiti jausmai. Antai šv. Ambraziejui būdinga puikybė. Jis didžiuojasi savo grožiu, iškalba, ilga garbanota barzda. Žmonės, pamatę barzdoje besisupantį velnią, ima juoktis. Šventasis, supratęs savo puikybės priežastis, atsisako svarbiausio jam dalyko – nusikerpa barzdą (LTR 4729/221). Legendoje pašiepiamas šv. Ambraziejaus požiūris į savus gebėjimus ir fizinę išvaizdą, tačiau šventasis, atsisakęs puikybę skatinančių dalykų, įveikia savo silpnybę.

Silpnybių įveikimas, nuopuolis ir atsivertimas – kitas šventumo požymis. Žmogus, ištiktas nelaimės, praranda tikėjimą ir tampa lengvai prieinamas velniui. Šv. Vaitiekus, mirus sūnui, ima gerti. Velnias jį su visu kūnu ir siela nusineša į pragarą. Tuomet jis puola šauktis visų šventųjų pagalbos. Velnias šventąjį grąžina į vietą, kurioje rado. Šv. Vaitiekus atsiverčia ir tampa šventu (LTR 4575/3848). Šventųjų pagalbos šaukimasis yra traktuojamas kaip tikėjimo atgavimo ženklas.

Kitu atveju šventuoju tampama išvydus kito žmogaus begalinį tikėjimą Dievo valia. Legendose šv. Magdalena vaizduojama kaip išpuikusi, didelė paleistuvė, važinėjanti su ponais. Žmogui, įžeidusiam šv. Magdalena, angelas liepia pulti po vežimu, kai ji kitą kartą važiuos keliu. Šv. Magdalena, pamačiusi Dievo valiai atsidavusį tikintįjį, atsiverčia. Verkdamą eina ieškoti Jėzaus, kad atpirktų jos nuodėmes (LTR 675/170). Kitame variante negražiai šv. Magdalena išvadinęs žmogus, pats puolęs ant kelio, atgailauja. Šv. Magdalena jam atleidžia ir dar keturiasdešimt metų pasninkauja girioje (LTR 4575/963). Šv. Magdalenos nuodėmingumas akcentuojamas Biblijos įvykius atkartojančioje legendoje: Jėzus liepia mesti akmenį į šv. Magdalena tam, kuris yra be nuodėmės (LTR 3445/222).

Šventųjų stiprybė tikrinama išbandymais. Šv. Jobas pasižymėjo tuo, kad niekada neminėjo velnio vardo. Dievas šventajam skiria daugybę išbandymų, sukuriamos sudėtingos situacijos ir tikimasi šventojo klaidų bei palūžimo. Tačiau šv. Jobas nemini velnio ir tada, kai Dievas sudegina jo rūmus ir turtus, užleidžia ligomis. Legendoje vaizduojamos ligoto šventojo kančios – atsiveria skausmingos žaizdos, jis apeina kirmėlėmis. Sunkiai sirgdamas šv. Jobas padaro stebuklą – muzikantams užmoka kirmėlėmis ir jos virsta auksu (LTR 3108/26). Jobo knygoje minima, jog Jobo kūną ėda kirmėlės (Job 7, 5. *Šventasis Raštas...* 1998: 790), šis motyvas panaudojamas ir liaudies užkalbėjimuose nuo kirmėlių. Šv. Jobas eidamas randa arba turi kirmėles, kurios išskaičiuojamos mažėjimo tvarka, kol nelieka nei vienos (Vaitkevičienė 2008: 381–383 (nr. 852–856). Lietuvių frazeologijoje nelaimės pranešimas vadinamas „Jobo žiniomis“ (Paulauskas 2001: 234). Šv. Jobas – vienas iš populiariausių Senojo Testamento veikėjų. Manoma, kad Jobo istorijos šaltinis yra liaudies sukurta legenda, kurioje bandoma atsakyti į egzistencinį klausimą: kodėl šiame pasaulyje teisieji žmonės kenčia (Metford 2001: 112). Visgi lietuvių legendoje, atrodo, svarbiau tiesiogiai papasakoti šventojo kančias, pademonstruoti ištvermę nei kelti egzistencinius klausimus.

Žmogaus šventumą rodo ne vien dorybės, išbandymų išlaikymas, bet ir pati aplinka. Vietoje, kurioje pasirodo šventasis, nutinka įvairių nepaaiškinamų stebuklų, pabrėžiančių šventojo išskirtinumą: „Kai Rygoj buvo šv. Justinas, tai visi šventi paveikslai, „mūzos“ atsinaujino“ (LTR 4417/52). Šv. Aleksandriui mirus, pradeda skambėti varpai. Tuo metu, kada jis buvo laikomas tris dienas bažnyčioje, ėmė sveikti aklieji ir ligoniai (LTR 544/290). Varpų skambėjimas kaip ypatingo šventumo požymis nurodomas ir kitoje legendoje: kai šventu laikomas žmogus eina kalbėdamas rožančių, skamba varpai. Tačiau varpai nustoja skambėti, žmogui suskausta kojas ir jis kritęs ant žemės miršta tada, kai tik ima didžiuotis savo šventumu. Žmonės jį palaidoja nepašventintoje vietoje, nes klebonas nesutinka priimti į kapus (LTR 897/108). Legendoje pabrėžiamas ne tik žmogaus šventumas, bet ir bausmė už puikybę.

Šventieji, nesilaikantys Jėzaus draudimo, taip pat yra baudžiami. Biblijoje analogų neturinčioje legendoje pasakojama, kad Kūčių dieną Jėzus draudžia mokiniams valgyti. Tačiau šv. Tomas, eidamas per mišką, suvalgo nusiskintą liepos pumpurą. Vakare visi valgo Kūčias, o šv. Tomas turi žibinti žvakę. Kai žvakė sudega, ima degti jo pirštai, ranka, užsidega visas – lieka pelenų krūva. Kitais metais į tą pačią vietą atkeliavęs Jėzus, stuktelėjęs į pelenų krūvą lazdele, prikelia šventąjį (LTR 1658/73).

Išvados

Lietuvių folkloro kūriniuose atpažįstami siužetai vaizduojami Biblijoje ar apokrifiniuose pasakojimuose, žinomi krikščioniškojoje Europos tradicijoje bei kultūroje. Lietuvių legendose, etiologinėse sakmėse, rečiau užkalbėjimuose, oracijose, kituose folkloro žanruose pateikiami svarbiausi Švč. Mergelės Marijos gyvenimo įvykiai, susiję tiek su ja, tiek su kūdikėliu Kristumi: Švč. Mergelės Marijos ir Juozapo sužadėtuovės ar vedybos, Dievo Motinos įvedybos, Šventosios Šeimos bėgimas į Egiptą, kai kurie Jėzaus gimimo bei vaikystės epizodai. Liaudis Biblijos siužetus aiškino bei interpretavo savitai, pritaikydama prie vyraujančios kultūrinės tradicijos lauko. Kai kurie siužetai (ypač bėgimo į Egiptą) galėjo būti mėgstami ne tik dėl vaizduojamo kritinio Jėzaus vaikystės gyvenimo momento, galėjusio paveikti krikščioniškosios kultūros tėkmę, bet ir funkcinės siužetų modeliavimo paskirties. Tuo tarpu Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas liaudies naratyvuose rodo ypatingą Švč. Dievo Motinos gerbimo tradiciją Lietuvoje.

Legendoms apie šventuosius būdinga informacinė funkcija. Tiek hagiografijos veikaluose, tiek Lietuvoje užrašytose legendose siekiama supažindinti klausytoją su skirtingais šventaisiais, pabrėžti jų šventumą, dorybes, ypatingas savybes, pavaizduoti sunkius išbandymus ir pasidžiaugti jų išstverme. Šventojo gyvenimą nuolat lydi Dievo palaima ir stebuklai. Kitu atveju stebuklai atsiskleidžia šventųjų veikloje, padedant pagalbos prašantiems žmonėms. Siužetuose apie šv. Izi-

dorių rodomas jo pamaldumas ir darbštumas, elgetomis rūpinasi šv. Zita, šv. Elžbieta, šv. Laurynas, turtų atsisako šv. Kazimieras, šv. Aleksandras, atsiskyrėlio gyvenimą gyvena šv. Steponas. Naratyvuose apie šv. Kristoforą, šv. Vincentą demonstruojamos išskirtinės, žmogui nebūdingos šventųjų galios: ypatinga jėga ir dydis, gebėjimas atgaivinti mirusiuosius. Hagiografijos literatūroje bei liaudies kūryboje žinomi siužetai apie šventųjų silpnybes ir jų įveikimą, atsivertimą į krikščionybę, tikėjimo išbandymus ir bausmes. Tokiuose kūriniuose pasakojama apie šv. Ambraziejų, šv. Vaitiekų, šv. Magdalena, šv. Jobą, šv. Tomą ir kt.

Lietuvių folklore šventųjų gyvenimai, jų šventumo požymiai iš esmės yra tokie pat kaip ir religiniuose šaltiniuose, tačiau lietuvių legendose plėtojami siužetai apie šventuosius gali būti ir unikalūs, nežinomi europinėje hagiografijos tradicijoje. Dalyje naratyvų, kuriuose vaizduojami krikščionybės tradicijoje žinomi šventieji, aiškinama tam tikro objekto, kai kurių papročių kilmė, atspindimos kalendorinės šventės. Lietuvių legendose užfiksuoti hagiografijos veikaluose aprašyti siužetai, priešingai nei rašytinėje literatūroje, pasižymi minties lakoniškumu, individualia pasakotojo kalba, o kartais net labai asmenišku, bet ne visada tiesiogiai išreikštu, santykiu su šventuoju. Lietuvių legendose apie šventuosius netiesiogiai kreipiamasi į patį klausytoją. Pasakotojas išlaiko pagarbų atstumą, bet kartu siekia pamokyti, skatinti tikėjimą bei palaikyti visuotinę tvarką. Šventojo gyvenimas tampa tarsi siekiamybe tikinčiajam, idealiu religingo, paprasto žmogaus gyvenimo pavyzdžiu.

Literatūra

Ališauskas Vytautas ir kt. (sud.). 1991. *Religijotyros žodynas*. Vilnius: Mintis.

Bachtin Michail. 2002. *Autorius ir herojus: estetikos darbai*. Kovzan D. (sud.). Vilnius: Aidai.

Balys Jonas (sud.). 1940. *Lietuvių liaudies sakmės 1*. Kaunas: A. S. Lituanistikos instituto lietuvių tautosakos archyvas.

Balys Jonas. 1936. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, Tautosakos darbai 2*. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.

Balys Jonas. 1986. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.

Balys Jonas. 2004. *Raštai 5: Vaikystė. Vedybos. Mirtis ir laidotuvės*. Repšienė R. (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Baltrušaitis Juozas. 1908. *Šventųjų mūsų globėjų gyvenimai*. Seinai: Laukaičio ir b-vės spaustuvė. <<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=29119>> [žiūrėta 2012 08 26].

Bosco Jonas. 1906a. *Gyvenimas švento Juozapo, Švenčiausios Marijos vyro ir tikėto Jėzaus Kristaus tėvo*. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė. <<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=27218>> [žiūrėta 2012 08 26].

Bosco Jonas. 1906b. *Švento Petro, apaštalu kunigaikščio, gyvenimas*. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė. <<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=27221>> [žiūrėta 2012 08 26].

Cunningham S. Lawrence. 2005. *A Brief History of Saints*. Oxford, Malden, Carlton: Blackwell Publishing.

Dundulienė Pranė. 2005. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Frazer James George. 1919. *Folk-lore in the Old Testament: Studies in Comparative Religion Legend and Law* 1. London: Macmillan and Co. <<http://www.archive.org/stream/folkloreinoldte00frazgoog#page/n8/mode/2up>> [žiūrėta 2012 08 26].

Galaunė Paulius. 1988. *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Vilnius: Mokslas.

Greimas Algirdas Julius. 1990. *Tautos atminties beiėškant: apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslas; Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.

Gurevičius Aronas. 1989. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius: Mintis.

Kerbelytė Bronislava. 1977. Sakmės ir padavimai apie pasaulio kilmę, Grigas K. ir kt. (red.). *Žmonės ir religija*: 113–172. Vilnius: Vaga.

Klimka Libertas. 2009. *Lietuviškųjų švenčių rate*. Vilnius: Žara.

Marcinkevičienė Nijolė ir kt. (pareng.). 2006. *Velykų rytą lelija pražydo: Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Mardosa Jonas. 2009. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Matušakaitė Marija. 1996. Platelių bažnyčios Pieta, *Kultūros paminklai* 3: 179–185.

Merkienė Regina Irena. 1999. Velykiniai pavasario ženklai: Baltijos regiono kultūra XX amžiuje, Merkienė I. R. ir kt. (red.). *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*: 187–207. Vilnius: Mokslo aidai.

Metford John Callan James. 2001. *Krikščionybė: realijos ir legendos*. Vilnius: Alma Littera.

Motuzas Alfonsas. 2005. *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Nagy Ilona. 2007. The Roasted Cock Crows: the Roasted Cock Crows: Apocryphal Writings (*Acts of Peter, the Ethiopic Book of the Cock, Coptic Fragments, the Gospel of Nicodemus*) and Folklore Texts, *Folklore* 36: 7–40.

Paulauskas Jonas (red.). 2001. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ramonienė Dalia. 1997. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla.

Sauka Leonardas. 1997. Lietuviškos legendos, *Tautosakos darbai* 6–7(13–14): 238–239.

Schaff Philip (ed.). 1885. *Ante-Nicene Fathers 8: The Twelve Patriarchs, Excerpts and Epistles, The Clementia, Apocrypha, Decretals, Memoirs of Edessa and Syriac Documents, Remains of the First Age*. Christian Classics Ethereal Library. <<http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf08>> [žiūrėta 2012 09 18].

Schulman K. Jana (ed.). 2002. *Rise of the Medieval World 500–1300*. A Biographical Dictionary. Westport, London: Greenwood Press.

Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. 1998. Vilnius: Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija.

Urbonienė Skaidrė. 2002a. Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas tradicinėje lietuvių liaudies skulptūroje, Usačiovaitė E. (sud.). *Senovės baltų kultūra: nuo kulto iki simbolio*: 288–313. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Urbonienė Skaidrė. 2002b. Tradicinės lietuvių liaudies skulptūros siužetų pasiskirstymas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis XXI*: 107–126.

Vaišnora Juozas. 1958. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys 5. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Vaitkevičienė Daiva (sud.). 2008. *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Valančius Motiejus. 2003. *Raštai 2: Žyvatai šventųjų. Gyvenimai šventųjų Dievo*. Vanagas V. (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Vanagas Vytautas. 2003. Trumpai apie hagiografiją ir M. Valančiaus šventųjų „Žyvatus“ ir „Gyvenimus“, Valančius Motiejus. *Raštai 2: Žyvatai šventųjų. Gyvenimai šventųjų Dievo: 771–775*. Vanagas V. (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Vėlius Norbertas (pareng.). 1985. *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*. Vilnius: Vaga.

Vėlius Norbertas, Seselskytė Ada (pareng.). 1975. *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Vilnius: Vaga.

Vyšniauskaitė Angelė. 1993. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa.

Voraginietis Jokūbas. 2008a. *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitymai 1*. Vilnius: LLTI.

Voraginietis Jokūbas. 2008b. *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai 2*. Vilnius: LLTI.

Wisumetugiwenimajszwentuju 1–6. 1859. Wilniuje: kasztu ir spaustuwieje Juozapo Zawadzkiego. <<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?biRecordId=34726>> [žiūrėta 2012 08 26].

The Development of Biblical and Hagiographic Plots in Traditional Lithuanian Folklore

Aušra Kairaitytė

Summary

This article analyses the development of biblical and hagiographic plots in traditional Lithuanian folklore narratives. The aim of the research is to find out which stories, known in Bible and hagiographic literature, are developed in Lithuanian folklore; what characters are portrayed, which functions are shown and characteristics are mostly emphasized. In scientific literature the interpretations of stories about saints, found in Scripture, apocrypha and hagiographic literature and known in the context of traditional Lithuanian culture, has been poorly analysed. The analysis of folk narratives about lives of saints is relevant in studies of folk piety and provides a better understanding of the ratio of traditional Lithuanian culture and Christianity.

Folk devotion and piety spreads in different forms of personal religious practices and various religious traditions. Religious narratives depict personal religious experience stories and illustrate the lives of holy people. The cult of saints, especially enlarged during the Middle Ages, influenced both private and public lives of ordinary people. When the Reformation became less acute, the stories about saints became more and more popular, together with the entrenchment of the Catholic Church. A great many of these stories may have had a significant impact on Lithuanian folk narratives about various saints. The narratives about saints, analysed in the article, existed in traditional Lithuanian culture and reflect its different layers. The term "traditional culture" is understood as the culture which was passed through generations and retained old cultural forms, symbols and different meanings. Lithuanian folklore narratives, recorded at the end of 19th century and in the beginning of 20th, are treated as traditional folklore. Yet some traditional folklore narratives occur among later recordings as well.

The article focuses on the life stories of saints, which eventually became legends about their miraculous activities, extraordinariness, martyrdom and wonders. Legends tell us about special devotion, the care of person and Christian values. Peculiar folk interpretations of biblical motives were replicated, not just in different legends, but also in other folklore genres, e. g., various scenes of the Blessed Virgin Mary with the baby Christ or the image of the Holy Family are found in narratives of revelations, origin legends, incantations, sometimes in orations and other genres.

Lithuanian folklore scenes, depicted in the Bible and apocryphal stories, are known as the Christian tradition and culture. Lithuanian folklore narratives portray the most significant scenes of the life of the Virgin Mary, related both with her and her child (betrothal of Mary and Joseph, the flight into Egypt and other scenes). In Lithuanian folklore the events of Virgin Mary's life, in contrast to the Bible, and the flight into Egypt, are more detailed and diligently developed (e. g., in origin legends). Biblical scenes were interpreted individually, and adapted to the prevailing cultural field. A distinguishing feature of Lithuanian folklore narratives is a key player – the Mother of God. Joseph or Jesus Christ is a secondary character or is not mentioned at all. Meanwhile, in the apocryphal gospels and other papers, the protagonist of the plot (e. g., the flight into Egypt) is Jesus. He takes care of his mother, heals the sick, and grows wheat instantly. The dominant role of the Blessed Virgin Mary shows her popularity and particular veneration in traditional Lithuanian culture.

In traditional Lithuanian folklore the images of saints are common in the genre of legends. In created works Virgin Mary, St Peter and St George are the most popular characters. More often St Anthony, St John, St Joseph, St Vincent, St Isidore, St Michael, St Magdalene, St Christopher, St Rock, St Paul, or St Casimir are mentioned. Other saints – St Agatha, St Alexander, St Ambrose, St Bartholomew, St Elena, St Elizabeth, St Ignacy, St Job, St Justin, St Lawrence, St Luke, St Anna, St Rosalie, St Stephen, St Thomas, St Vaitiekus, St Valentine, St Zita and some others – are pictured in hardly a few variants or even in a single one, unique version of religious tale. Unpopularity of legends about saints could have been influenced by the prevailing ideology during the Soviet occupation period. It prevented folklore collectors to record narratives indicating Christian culture. However, the prohibitions did not take away the interest in religion and creativity of Christian believers.

It is common to depict various scenes of saint lives in Lithuanian folklore legends. A favourite theme of saints, who lived during the Biblical period or later, is their activity. In folk narratives, as a contrast to many hagiography works, in many cases the time or place of an action is not concrete. Folklore refuses to talk about detailed historical facts as well. However, some legends reflect written literature's scenes in detail. In most narratives, that narrate the lives of saints, it is important to identify the saint and distinguish him from the others. This feature helps to highlight the specificities of saints, introduces audiences with exceptional holy virtues, and notes extreme physical or spiritual qualities of saints. Therefore legends become a particular person's life witness. Narratives, portraying a Christian saints' encounter with ordinary men, tell us the adventurous stories of a holy person, with emphasis on different reasons of leading to sainthood. Unique features of the saints, which are also mentioned

in hagiographic literature, as well as in Lithuania legends, are the virtues (piety, diligence, compassion, endurance, etc.). Legends, depicting saints known in Christian tradition, sometimes have a specific ending, common to origin legends and illustrate the origin of a particular object, e. g., the legend, with etiological ending, explains the name of a disease, reflecting events of St Valentines' life. Legends of the holy life events can also be connected with the explanation of origins of customs.

Lithuanian legends about saints do not always have direct links to hagiography; stories are modified to maintain only one other idea or established functions. Lithuanian legends, in contrast to written literature, have laconic thought, narrator's language, and sometimes very personal relationship to saints. A Lithuanian legend about saints indirectly addresses the audience. The narrator keeps a respectful distance, but is also seeking to teach, encourage faith, and maintain the understanding of universal order. The life of saints becomes an aspiration of an ideal and religious model of a person's life.

The informative function, particular in legends, aims to acquaint the listener with various saints, to highlight their virtues, special features, represent serious challenges and celebrate their endurance. The lives of saint are always endowed with miracles and a blessing from God. Otherwise, the wonders reveal in the holy works the giving of help to people. Lithuanian legends about becoming holy are almost the same as in written sources, such as in hagiographic literature, but, at the same time Lithuanian legends may become unique, and unknown in the European tradition of hagiography.

Gauta 2012 m. rugsėjo mėn.